

УДК 371.134/15:808.5:371.4

Мороз-Рекотова Л. В.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ СОФІЇ РУСОВОЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

У статті висвітлено актуальність поглядів С. Русової щодо впливу мовлення вихователя на розвиток дітей дошкільного віку; обґрунтовано важливість володіння вихователем літературною мовою, комунікативними якостями мовлення, вибором доцільних засобів вербального спілкування, необхідність врахування умов комунікативної ситуації, що виникає у професійному середовищі; розглянуто деякі особливості побудови професійного спілкування з батьками.

Ключові слова: культура мовлення, професійне спілкування, комунікація, професійно-комунікативна культура мовлення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформи у сфері дошкільної освіти передбачають гуманізацію освітнього процесу, що зумовлює перегляд певних засобів впливу на підростаючу особистість. Одним із найважливіших показників цього процесу є надання переваги індивідуально-диференційованій моделі над дисциплінарною. Значне місце серед засобів гуманізації в дошкільній освіті посідає професійно-комунікативна культура мовлення педагога, як складова загальної культури особистості. Загальновідомо, що мовлення пронизує всі сфери життєдіяльності людини, тому саме мовлення, як засіб комунікації, використовується задля реалізації різних завдань, в тому числі й освітньо-виховних. І останнє є чи не найголовнішим, оскільки в цьому випадку мовлення виступає інструментом формування особистості. Підтвердженням нашої думки є дослідження Т. Піроженко. Вона довела, що зростання особистості дитини відбувається як становлення синтезу характеристик індивіда в унікальну структуру, що визначається та змінюється у результаті його взаємодії із середовищем [6, с. 4].

На думку Г. Беленької, для фахівця дошкільного профілю однією з основних професійно важливих якостей, що входять до професійної компетентності, виступає комунікативність. Вона є передумовою формування інших професійних якостей і в ролі функції передбачає встановлення правильних стосунків вихователя з вихованцями дошкільного навчального закладу, їх родинами, колегами та адміністрацією закладу [2, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовлення педагога в усі часи вважалось потужним засобом формування особистості. Видатні педагоги-класики (А. Макаренко, О. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Русова) у своїх працях наголошували на необмежених можливостях ефективного використання педагогічного спілкування. Аналіз останніх публікацій (А. Богуш, А. Залізник, І. Дяков, О. Сухомлинська, О. Проскура, О. Коваленко та інші) свідчить про актуальність їх поглядів та переконань в умовах сьогодення. Проте, погляди та ідеї С. Русової щодо ролі мовлення вихователя аналізувались доволі поверхово.

Мета статті – розкрити співзвучність ідей Софії Русової із сучасними поглядами щодо формування професійно-комунікативної культури мовлення в майбутніх вихователів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація освітньо-виховної взаємодії, педагогічного впливу педагога на інших суб'єктів спілкування здійснюється за допомогою мовлення, тому його специфіка суттєво впливає на ефективність комунікативного процесу. Через це сформованість культури мовлення є важливим показником професіоналізму педагога. Мовлення вихователя має не тільки відповідати загальним мовленнєвим нормам (орфографічним, орфоепічним, лексичним, граматичним, стилістичним), але й бути виразним, живим, позбавленим лексичних штампів. На етапі дошкільного дитинства мовленнєва культура педагога виступає джерелом поповнення словникового запасу дітей, засобом розвитку в них фонетичного слуху та вимови окремих фонем, еталоном граматичної побудови речень.

Про значення правильного мовлення педагога говорила й С. Русова. Вона стверджувала, що оскільки дитина найбільше наслідує саме мовленнєві звуки й наголоси, важливо, щоб її оточували люди, які володіють літературним мовленням. Розповіді, читання літературних творів, бесіди, на думку С. Русової, є найкращим засобом вивчення дітьми правильного літературного мовлення. При цьому, педагог повинен володіти не лише правильним мовленням, а й своїм голосом, інтонацією, щоб найкраще передавати почуття героїв, висловлювати своє ставлення до їхніх вчинків. С. Русова переконливо зазначала, що розвиток мовлення дітей відбуватиметься лише за умови правильної літературної української мови вихователя та того лексичного матеріалу, який пропонується вихованцям [7; с. 163].

Слушними в умовах сьогодення є рекомендації С. Русової педагогам відносного їхнього мовлення: насамперед мова має бути змістовною, нести дітям якусь інформацію, словник має бути багатим, насичений синонімами, антонімами, словосполученнями, образними, літературними і народними висловами (осінь золотиста, ласкава, чудова; берізоньки-сестроньки; сніжинки-пушинки; очі, як озерця, виглядають у кожного із серця) [7, с. 209].

Високий рівень культури мовлення спеціаліста передбачає не лише володіння літературною мовою, а й здатність до точного відбору й усвідомленого використання в реальному акті спілкування таких мовленнєвих засобів, які найкраще відповідають конкретній ситуації. В цьому контексті культура мовлення визначається такими комунікативними ознаками, як нормативність, логічність, точність, доречність, чистота, виразність, багатство й різноманіття. Зазначені комунікативні ознаки є складовою комунікативного компонента культури мовлення [5; с. 19].

Оскільки спілкування виступає специфічною психокогнітивною діяльністю людей, в основі якої лежать процеси породження й сприйняття мовлення в конкретному комунікативному контексті й ситуації, дослідники зазначають важливість врахування мовцем місця, часу, особистості партнера, соціальної ролі учасників спілкування. Так, Ф. Бацевич розглядає ці параметри, як обставини, в яких відбувається спілкування, й визначає їх як ситуативний контекст спілкування [1; с. 66]. Про особливості продукування мовлення в ситуаціях, що виникають у професійному середовищі зазначає й Л. Мацько. Вчена характеризує ці ситуації за розширеними параметрами (місце і час виникнення ситуації; обставини, за яких виникла ситуація; соціальні та професійні ролі учасників; операції, які виконують учасники; канал комунікації) та поділяє їх на види (загальні й специфічні). Обидва види ситуацій, на її думку, передбачають певні професійні мовнокомунікативні вміння, які відповідно поділяють на загальні й вузькоспеціальні [3, с. 12].

Для вихователя дошкільного навчального закладу існує декілька напрямів міжособистісного спілкування: з дітьми, з батьками та з педагогами (колегами, адміністрацією).

Розглядаючи професійно-комунікативну культуру мовлення вихователя у спілкуванні з дітьми, слід зазначити ефективність використання художньої літератури та народного фольклору свого часу підкреслювала С. Русова. Відома українська громадська, культурно-освітницька діячка й педагог великого значення надавала казкам, які, за словами вченої, сприяли вихованню особливої любові до дорослих, оповідачів. С. Русова рекомендувала самим вихователям зібрати народний фольклор, і "розкласти по добрах" [7; с. 197]. Вона розглядала рідне слово як джерело неповторного та національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання й відображення дійсності, зокрема її художньо-образного мислення. Тобто, у художній літературі видатний педагог вбачала невичерпне джерело морального виховання дошкільників, яке реалізовувалось у процесі читання (використання інтонаційної виразності для передачі характеру героїв, й формування, таким чином, ставлення до персонажу) та обговорення прочитаного з дітьми (власне формування оцінних суджень).

Як засвідчив аналіз сучасних наукових досліджень, оцінка й оцінні судження є важливим показником як морально-етичного, так і мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника. Проблемою формування моральних оцінок у дошкільників, розвитку оцінно-контрольних дій в навчально-мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку займалися А. Богущ та О. Монке. Дослідники довели актуальну дієвість використання казки у формуванні оцінних та оцінно-етичних суджень у дошкільників [4].

Для побудови ефективного спілкування з батьками та колегами вихователь повинен володіти основами комунікативної лінгвістики. Якщо спілкування з дітьми будується переважно на основі мовленнєвих актів, то у напрямі застосування професійно-комунікативної культури мовлення з батьками й колегами вихователь повинен дотримуватись певної ієрархії мовленнєвої діяльності в діалозі: повідомлення (мовленнєвий акт) – мовленнєвий хід – мовленнєва взаємодія – мовленнєва трансакція [1, с. 74]. Залежно від мети комунікації, вихователю необхідно опанувати доречне застосування основних типів мовленнєвих ходів, до яких Ф. Бацевич відносить:

- обрамлювальний, що виконує функцію позначення меж мовленнєвих взаємодій і сприяє переважно привертанню уваги співрозмовника;
- фокусивний, який має чіткі показники фокусування інформації, наприклад коментар;
- ініціальний – відкриває мовленнєву взаємодію, наприклад мовленнєвий акт ствердження, питання, вказування, обвинувачення тощо;
- підтримувальний, розглядається як відмова тощо;
- продовжувальний – розвиває мотив розмови; ствердження і коментар;
- відтворювальний – вживається в тих випадках, коли попередніми мовленнєвими ходами були відмова, протидія тощо; ним може бути мета висловлювання, ствердження, коментар та інше) [1, с. 74]. Використання мовленнєвих ходів зумовнюється прагматичними аспектами комунікації, тобто впливом суб'єктів один на одного за допомогою мовних засобів. Проте процес комунікації матиме певні складові: 1) конситуація (об'єктивно наявна екстралінгвальна ситуація спілкування); 2) контекст (приховано або відверто виражені смисли, що реально існують і є частиною ситуації, відображаються в дискурсі та є актуальні для цього комунікативного акту); 3) пресупозиція (зона перетину індивідуальних когнітивних просторів комунікантів, у тому числі розуміння конситуації); 4) мовлення (продукт безпосереднього творення) [1, с. 104].

Висновки. Поле професійної діяльності вихователя дошкільного навчального закладу охоплює дітей, їх батьків та колег. Основним інструментом професійної діяльності педагога виступає його мовлення. З огляду на це, мовлення вихователя виступає взірцем, еталоном до наслідування дітьми, а подекуди й батьками. Актуальними й повчальними для сучасних педагогів є погляди Софії Русової щодо ролі мовлення вихователя дітей дошкільного віку.

Продуктування мовлення вихователем обов'язково повинне здійснюватись з урахуванням великої кількості чинників, пов'язаних з різними аспектами вияву особистості адресата. Здатність вихователя професійно доречно застосовувати вербальні засоби комунікації у конкретній професійній ситуації з метою ефективного впливу на адресата є свідченням його професійної компетентності.

Використані джерела

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання. Монографія / Г. В. Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
3. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 360 с.
4. Монке О. С. А. М. Богуш про місце оцінки і оцінних суджень у мовленнєвому розвитку дітей // О. С. Монке. – Режим доступу до статті: <http://www.lips.zp.ua/states/267.html>
5. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В. Г. Пасинок. – К. : Видавництво "Ліра-К", 2012. – 186 с.
6. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.
7. Русова С. Вибрані педагогічні твори : У 2-х кн. – Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – 278 с.

Moroz-Rekotova L.

THE USE OF SOFIYA RUSOVA'S IDEAS IN FORMATION OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE CULTURE OF SPEECH IN THE FUTURE EDUCATORS

The article highlights the relevance of S. Rusova views on the impact of a teacher's speech on the development of preschool children. The role of a kindergarten teacher's speech in the conditions of today is determined. We consider speech as a means of communication used to implement various tasks, including education and upbringing. Communication is characterized as one of the main professionally important qualities for a pre-school profile specialist, which is a precondition for other professional features formation and in the role of a function involves establishing the right relationship between a kindergarten teacher and pupils, their families, colleagues and school administration. High-level figures of a teacher's speech are considered.

The importance of a teacher's good knowledge of literary language, the communicative qualities of speech, choice of appropriate means of verbal communication, the need to consider the terms of communicative situations arising in the professional environment are proved; some features of professional communication with parents are considered. The situational context of communication; features of speech production in situations arising in the professional environment; hierarchy of speaking in a dialogue: messages (speech act) – the progress of speech – speech interaction – speech transaction; the main type of speech progress; components of communication: consituation; context; presupposition; speech (direct creation product) are defined.

Key words: *speech culture, professional communication, communication, professional communicative culture of speech.*

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016